

13. Vasiliev, T. and Grishchenko, O. (2005), "Problem of formation of investment resources of the enterprise in the transformational economy", *The Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking, Information and Publishing Department, UABS*, Sumy, Ukraine, no. 2 (19), pp. 86–89.
14. Chorna, I. (2009), "Efficiency of use of production funds and development of proposals for its improvement, State and regions". *Economics and Business*, no. 2, pp. 212–216.
15. Gumenyuk, A. and Kruglyak, B. (2007), "Audit of fixed assets of industrial enterprises", methodical aspect, accounting and audit, no. 7, pp. 50–59.
16. Ivakhnenko, V. (2006), *Kurs ekonomichnogo analizu* [Course of Economic Analysis], Znannya, Kiev, Ukraine.

УДК 338.001.36

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Шмиголь Н.М., д.е.н., професор, Кириленко Л.В., аспірант

*Запорізький національний університет
Україна, 69600, м. Запорозжя, вул. Жуковського, 66*

Sabrinalike1711@gmail.com, nadezdash@ua.fm

У статті досліджено теоретичні основи системи діагностики діяльності підприємства. Наведено основні фактори та проблеми, що впливають на економічний розвиток підприємств, особливо в сучасних умовах. Використання підходів діагностики діяльності підприємств досліджували та продовжують досліджувати багато науковців, при цьому найбільша увага приділяється визначенню природи та форм діагностики, її місцю в економічному аналізі, процедурам та методам діагностики. Але єдиної узгодженої думки щодо жодного з вище зазначених питань не існує. Наведено основні визначення поняття «діагностика», які використовують науковці. Зазначено, що система діагностики є невід'ємною складовою інформаційної системи управління підприємством. Зазначено ряд проблем практичного застосування діагностики як і будь-якого системного аналізу. Розкрито сутність діагностики економічного стану підприємства та визначено можливі напрями її проведення. Наведено комплекс аналітичних завдань, які вирішує економічна діагностика. Розглянуто основні підходи діагностики економічної діяльності підприємств у загальній системі управління підприємством. Пропонується для узагальнення комплексної економічної діагностики використовувати три основні етапи діагностики, в яких будуть охоплені основні методи проведення аналізу та подальшої діагностики підприємства. Запропоновано можливі напрями проведення діагностики економічного стану суб'єкта господарювання. Залежно від масштабів, цілей та напрямів здійснюваних перетворень, а також доступності інформації про окремі сфери діяльності підприємства, рекомендується проводити експрес-діагностику або детальну («повноцінну») діагностику підприємства. Представлено коротку характеристику методів діагностики. *Ключові слова:* економічна діагностика, діагностика, процес діагностики, управлінські рішення, стратегія розвитку підприємства.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОДХОДОВ К ДИАГНОСТИКЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Шмиголь Н.Н. д.э.н., профессор, Кириленко Л.В., аспирант

*Запорожский национальный университет
Украина, 69600, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66*

В статье исследованы теоретические основы системы диагностики деятельности предприятия. Приведены основные факторы и проблемы, влияющие на экономическое развитие предприятий, особенно в современных условиях. Использование подходов диагностики деятельности предприятий исследовали и продолжают исследовать многие ученые, при этом наибольшее внимание уделяется определению природы и форм диагностики, ее месту в экономическом анализе, процедурам и методам диагностики. Но единой согласованной мысли ни по одному из указанных вопросов не существует. Приведены основные определения понятия «диагностика», которые используют ученые. Отмечается, что система диагностики является неотъемлемой составляющей информационной системы управления предприятием. Отмечен ряд проблем практического применения диагностики как и любого системного анализа. Раскрыта сущность диагностики экономического

состояния предприятия и определены возможные направления ее проведения. Приведен комплекс аналитических задач, которые решает экономическая диагностика. Рассмотрены основные подходы диагностики экономической деятельности предприятий в общей системе управления предприятием. Предлагается для обобщения комплексной экономической диагностики использовать три основных этапа диагностики, в которых будут охвачены основные методы проведения анализа и последующей диагностики предприятия. Предложены возможные направления проведения диагностики экономического состояния предприятия. В зависимости от масштабов, целей и направлений осуществляемых преобразований, а также доступности информации об отдельных сферах деятельности предприятия рекомендуется проводить экспресс-диагностику или подробную («полноценную») диагностику предприятия. Приведена краткая характеристика методов диагностики.

Ключевые слова: экономическая диагностика, диагностика, процесс диагностики, управленческие решения, стратегия развития предприятия.

WAYS OF ADJUSTMENT OF CONDUCT TO DIAGNOSTICS OF BUSINESS OF ENTERPRISE

Shmygol N.M., Doctor of Economics, professor, Kyrylenko L.V.

*Zaporizhzhya National University
Ukraine, 69600, Zaporizhzhya, Zhukovsky str., 66*

In the article the theoretical bases of the diagnostic system of enterprise activity are investigated. The main factors and problems that affect the economic development of enterprises, especially in modern conditions, are presented. The use of approaches to diagnosing the activities of enterprises has been researched and continues to be explored by many scholars, with the greatest attention being paid to defining the nature and form of diagnosis, its place in economic analysis, and examining the procedures and methods of diagnosis. But there is no single consensus on any of the above issues. The basic definitions of "diagnostics" used by scientists are given. It is noted that the diagnostic system is an integral part of the information management system of the enterprise. A number of problems of practical application of diagnostics, as well as any system analysis, are indicated. The disclosure of the essence of the diagnosis of the economic condition of the enterprise and the possible directions of its implementation are determined. The complex of analytical tasks solved by economic diagnostics is presented. The main approaches of diagnostics of economic activity of enterprises in the general system of enterprise management are considered. It is proposed to use three basic stages of diagnostics in order to generalize comprehensive economic diagnostics, which will cover the main methods of analysis and further diagnostics of the enterprise. Possible directions of carrying out of diagnostics of economic condition of the subject of management are offered. Depending on the scale, goals and trends of the transformations, as well as the availability of information on specific areas of the enterprise, it is recommended to conduct an express diagnosis or a detailed ("complete") diagnostics of the enterprise. A brief description of diagnostic methods is presented.

Key words: economic diagnostics, diagnostics, diagnostic process, management decisions, enterprise development strategy

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах спостерігається зростання ролі конкуренції, у наслідок чого виникає необхідність використання доцільних підходів до оцінки стратегічного розвитку діяльності підприємств з метою зростання ефективності діяльності підприємства та забезпечення конкурентоспроможності. Система діагностики є невід'ємною складовою інформаційної системи управління, яка формує інформаційне забезпечення підприємства та є одним з найбільш важливих інструментів конкурентоспроможності підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні основи діагностики досить широко представлені в працях вітчизняних і закордонних економістів: О.О. Гетьман та В.М. Шаповал [1], М.М. Глазов [2], А.П. Градов [4], І.О. Казачков та О.О. Ткаченко [6], Б. Коласса [7] та ін. Вони визначили природу і форми діагностики, її місце в економічному аналізі, дослідили процедури й методи діагностики, розробили прийоми практичного застосування діагностичного аналізу на підприємстві.

О.О. Гетьман та В.М. Шаповал зазначають, що економічна діагностика підприємства – це оцінка економічних показників роботи підприємства на основі вивчення окремих результатів його діяльності та неповної інформації для виявлення можливих перспектив розвитку та наслідків ухвалення поточних управлінських рішень [1, с. 7].

Французький економіст Б. Колас вважає, що займатися діагностикою — означає розглядати в динаміці симптоми явищ, які можуть затримати процес досягнення поставлених цілей і вирішення завдань, наразити на небезпеку заплановану діяльність. Це передбачає коригувальні рішення і/або перегляд цілей і прогнозів. Знання ознаки (симптому) дозволяє швидко і досить точно встановити характер порушень, не виконуючи безпосередніх вимірів, тобто без дій, що потребують додаткового часу і коштів [7].

М.М. Глазов розуміє діагностику як вчення про методи і принципи розпізнавання дисфункцій і постановку діагнозу об'єкту, що аналізується, з метою підвищення ефективності його функціонування, життєздатності в умовах вільної конкуренції, вільного, нерегульованого ринку [2].

Основні концептуальні положення сучасного розуміння процесу діагностики кризового стану та загрози банкрутства підприємства викладені в праці професора А.П. Градова [4].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ

Метою наукової статті є дослідження методів та підходів до діагностики діяльності підприємства. Визначення нових напрямів, та покращених існуючих підходів до діагностики діяльності підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зараз підприємства функціонують в умовах коли спостерігається високий рівень нестабільності та наявності значної кількості чинників, що мають дестабілізуючий характер. Унаслідок змін умов зовнішнього середовища, що призводять до ускладнення функціонування підприємств в умовах тривалої економічної кризи, постає необхідність формування системи управління на підприємствах, яка своєю чергою забезпечила можливість виживання та опір негативним впливам зовнішнього та внутрішнього походження. Такий вплив умов призводить до руйнування систем функціонування підприємств та їхньої економічної діяльності. Система діагностики є невід'ємною складовою інформаційної системи управління підприємством.

Діагностика – це аналіз і оцінювання стану та результативності діяльності підприємства за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, виявлення конкурентних переваг і слабких ланок з метою посилення перших і нівелювання впливу других при обґрунтуванні стратегії підприємства.

Практичне застосування діагностики, як і будь-якого системного аналізу, пов'язане з рядом проблем:

- обробка великого обсягу вхідної інформації потребує значних затрат людських ресурсів та часу;
- інформація оброблюється та аналізується спеціалістами різного рівня та зовнішніми експертами на різних етапах проведення діагностики, що зумовлює високий рівень суб'єктивності кінцевих результатів.

Тобто для ефективного використання діагностики як основного засобу аналізу розвитку підприємства необхідно максимально виключити людський фактор, проте максимально зберегти спектр інтелектуальних ресурсів [10].

Процес діагностики – це не одноразова дія, а постійна систематична діяльність, ефективність якої значною мірою зумовлюється нагромадженням досвідом. Ефективність функціонування кожного підприємства залежить насамперед від того, відповідають чи не відповідають управлінські рішення реальному стану ринкового середовища господарювання.

Базою для обґрунтування й прийняття оптимальних управлінських рішень має бути глибокий комплексний аналіз підприємства, під час якого всі сфери діяльності підприємства оцінюються з позицій досягнення максимально можливого економічного результату за рахунок оптимально ефективного (у тому числі і з погляду ліквідності, уникнення ризику банкрутства) використання наявних ресурсів, передовсім фінансових. Система економічної діагностики підприємства базується на використанні алгоритмів, технологій, методів і показників економічного аналізу, побудованих на інформаційній базі господарського обліку. З огляду на це, доцільно розглянути певні методологічні основи економічного аналізу та господарського обліку, а потім сформулювати комплексну систему діагностики діяльності підприємства. У цьому разі під системою діагностики слід розуміти єдність концепції, підходів, принципів, механізмів, технологій та конкретних алгоритмів постійного простежування цільових точок соціально-економічної системи підприємства [11].

Основним завданням діагностики є встановлення діагнозу, тобто формування узагальнювального висновку стосовно поточного та перспективного стану об'єкта дослідження, доцільності та необхідності здійснення корегування основних параметрів функціонування загалом та в розрізі окремих підсистем. Проведення діагностики – не одноразовий захід, а дослідницький, пошуковий, пізнавальний процес, який проходить в певному часі та просторі.

Зазначимо, що за об'єкт діагностики приймається не саме підприємство як господарюючий суб'єкт, а тільки результати його діяльності, що не зовсім правильно оскільки дані про результати діяльності підприємства самі по собі не є об'єктивно достатніми для формування обґрунтованих висновків і висновків про ефективність його діяльності та конкретизації існуючих проблем.

До комплексу аналітичних завдань, які вирішує економічна діагностика, відносяться:

- оцінка стану підприємства в умовах обмеженої інформації;
- оцінка режиму функціонування, ефективності та стабільності роботи підприємства;
- пошук можливих варіантів діагностики, виходячи з існуючої та перспективної структури зв'язків між показниками, що характеризують діяльність підприємства;
- оцінка можливих наслідків прийняття певних управлінських рішень (особливо пов'язаних з динамікою та структурою виробництва, політикою цін, конкуренцією тощо) з точки зору ефективності виробництва, фінансового стану та платоспроможності підприємства [3, с. 10].

Під час проведення діагностики можна знайти відповідь на такі запитання:

1. Чи існує проблема?
2. Якими є причини проблеми?
3. Як проблема впливає на результати господарської діяльності?
4. Які можливі шляхи вирішення проблеми?
5. Які напрями подальшого розвитку існують [8, с. 12].

При цьому можуть використовуватися такі методи:

- аналітичні, засновані на безконтактних дослідженнях за допомогою статистичної інформації та використанні комплексного економічного аналізу;
- експертні, засновані на узагальненні оцінок та інформації, наданих експертам на основі контактних досліджень;

- динамічне програмування – математичний метод, заснований на оптимізації досягнення кількісно визначеної мети.

Слід пам'ятати, що кожне підприємство є відкритою системою, яка активно взаємодіє із зовнішнім середовищем. Оскільки перед проведенням аналізу діяльності підприємства перш за все аналітик або експерт у галузі економіки ознайомитись зі сферою діяльності, структурою та виробничою програмою аналізує мого підприємства. Слід також враховувати специфіку виробничої діяльності підприємств різних галузей економіки, що відбивається на організаційну структуру і внутрішніх зв'язках між підрозділами, статтях доходів і витрат, співвідношенні умовно постійних і змінних витрат.

Розглянемо структуру діагностики сучасного підприємства, яка використовується на практиці в даний час. Якщо говорити про діагностику результатів діяльності та стану підприємства, то фінансовий інструментарій цієї частини досить великий, він включає в себе велику кількість фінансових показників (коефіцієнтів), які часто дублюють один одного, і не завжди очевидна необхідність використання тих чи інших коефіцієнтів [9].

Зазначимо, що встановленого переліку використовуваних методів та інструментів не існує, і для досягнення однієї і тієї самої мети проведення діагностики деякі дослідники віддають перевагу різноманітним методологіям, що в кінці призводять до отримання суперечливих висновків, тоді як систематизація складових процесу діагностики підприємства значно спрощує сам процес, знижує витрати часу на апробацію прийнятних для цілей проведеного дослідження методів, а також знижує ризик отримання недостовірних висновків.

Стосовно системи діагностики підприємства, безліччю взаємопов'язаних елементів слід вважати вживані види економічного аналізу.

Пропонується, для узагальнення комплексної економічної діагностики використовувати три основні етапи діагностики, які охоплюватимуть основні методи проведення аналізу та подальшу діагностику підприємства. Пропонований підхід продемонструємо у вигляді схеми (рис. 1).

У запропонованій системі особлива увага приділяється оцінці впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Для цих цілей на основі результатів проведення першого етапу діагностики підприємства формується модель оцінки факторного впливу зовнішнього і внутрішнього середовища, під час реалізації якої вирішуються такі завдання: визначаються всі фактори і ступінь їх впливу, оцінюються ризики від зміни величини їх впливу. Практичне застосування зазначеної моделі дозволить керівникам підприємств своєчасно проводити необхідні заходи по перетворенню своєї виробничої структури відповідно до вимог ринку. Поетапне проходження запропонованою схемою дозволяє структурувати процес вироблення обґрунтованого і публічно якісного рішення управлінського завдання. Кожна з підсистем за своїм змістом самодостатня і має цілком конкретні сформульовані завдання і цілі за коштами досягнення яких, можна або припинити дослідження, або продовжити, ускладнюючи завдання для більшої мети. Кожна з підсистем активно взаємодіє одна з одною, що дозволяє при виконанні кожного наступного кроку конкретизувати завдання, маючи вже підтверджені дані про наявність, або відсутність неузгодженості певних бізнес-процесів.

Залежно від масштабів, цілей та напрямів здійснюваних перетворень, а також доступності інформації про окремі сфери діяльності підприємства доцільно проводити експрес-діагностику або детальну («повноцінну») діагностику.

Однак І.О. Казачков, Ткаченко О.О. [6] пропонують окремою групою виділити діагностику банкрутства промислового підприємства, адже саме процеси банкрутства останнім часом істотно стримують економічний розвиток України.

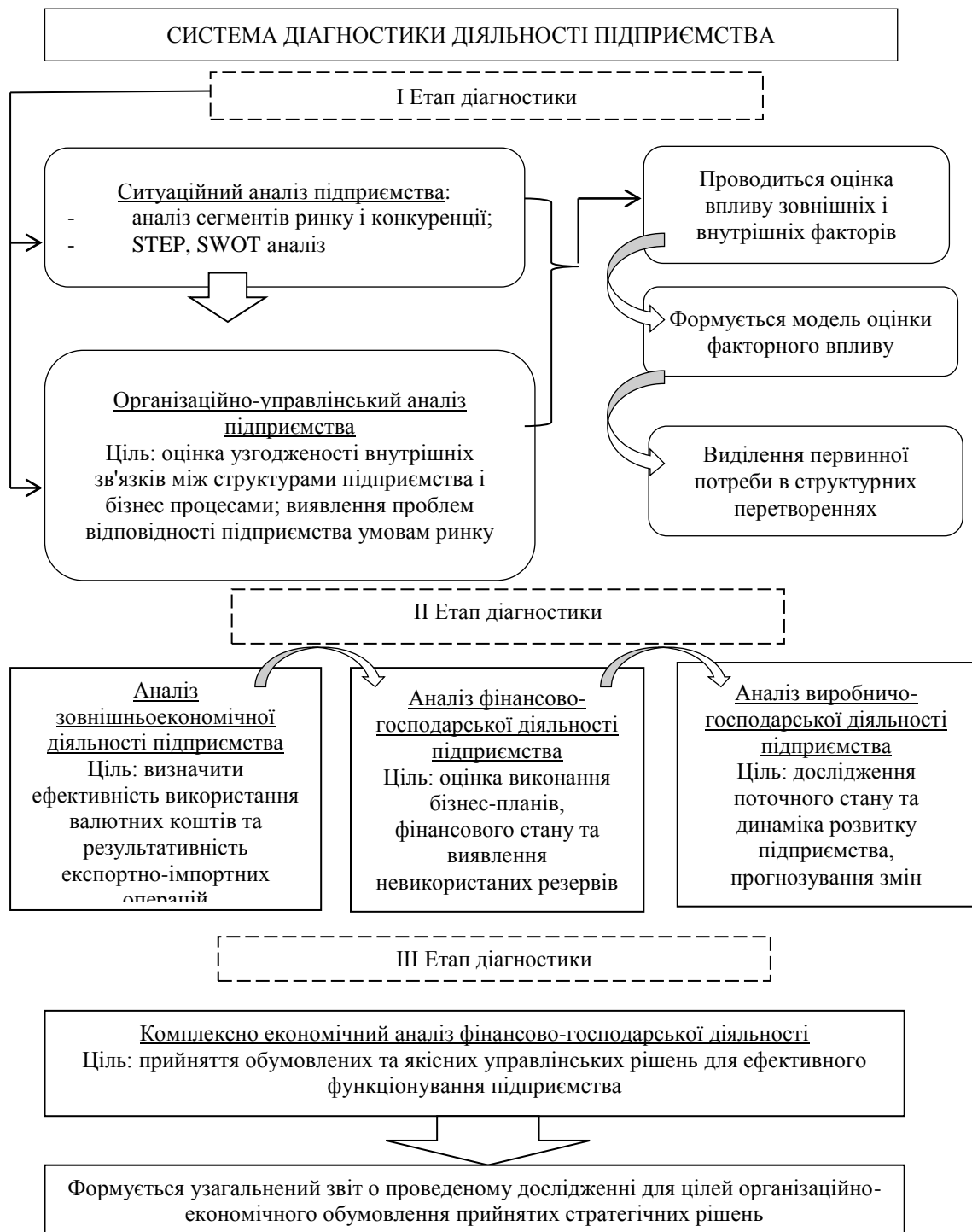

Рис.1. Система діагностики діяльності підприємства

1. Експрес-діагностика – коротке дослідження різних аспектів діяльності підприємства з метою виявлення проблемних аспектів та отримання попередніх оцінок поточного стану. Експрес-діагностика найчастіше є початковим етапом, на якому визначаються загальні тенденції розвитку підприємства. Цей різновид діагностичних досліджень не потребує значних витрат ресурсів та часу, а тому має всі передумови для широкого практичного застосування [5, с. 27].

2. Детальна («комплексна») діагностика – докладне аналітичне дослідження, що дає глибоке розуміння поточної ситуації та є основою для визначення як стратегії перетворень у досліджуваних сферах діяльності, так і переліку конкретних заходів для досягнення запланованих результатів. Така діагностика може проводитися за усіма напрямками

господарської діяльності підприємства або фокусуватися на якому-небудь одному чи декількох напрямках. Загалом така діагностика містить організаційну, кадрову, функціональну та стратегічну діагностику. Комплексна діагностика стану підприємства дозволяє визначити поточний стан справ та оцінити його інноваційний потенціал на базі детального вивчення проблемних аспектів господарської діяльності, окреслених ще на етапі експрес-діагностики.

3. Третя група діагностичних досліджень – діагностика банкрутства. Цей різновид діагностики добре описаний в літературі, що пояснюється значною розповсюдженістю процесів банкрутства у ринковій економіці. З цієї ж причини постійно удосконалюється методична база для визначення потенційних та реальних підприємств-банкрутів. Слід зазначити, що метою діагностики банкрутства є прогнозування кризових ситуацій ще на ранніх етапах їх виникнення або заздалегідь. Адже прогнозування банкрутства, як показує світовий досвід, можливе ще за 1,5-2 роки до появи його очевидних ознак. Для цього можуть використовуватися підходи, засновані на застосуванні: трендового аналізу, системи критеріїв та ознак, обмеженого кола показників, інтегральних показників, рейтингових оцінок, факторних, регресивних та дискримінантних моделей тощо [5, с. 30].

Таким чином, в період розвитку ринкових відносин розрахунок ефективності вкладених коштів, у тому числі в соціальні напрямки, та діагностика розвитку підприємства повинні бути питаннями номер один для менеджменту компанії [12, с. 168]. Незалежно від того, використовує підприємство експрес-діагностику чи проводить детальний аналіз своєї діяльності, обов'язковим елементом діагностичних досліджень повинна стати саме діагностика банкрутства. Це дозволить попереджувати або заздалегідь прогнозувати (розробляти відповідний комплекс заходів щодо мінімізації збитків) кризові явища у діяльності промислового підприємства.

ВИСНОВКИ

Узагальнивши викладене, можна зробити висновок, що об'єктом діагностики діяльності підприємства слід вважати саме підприємство з усією сукупністю показників, що характеризують його діяльність. Слід зазначити, що застосування системи діагностики, для цілей проведення реструктуризації, сприяє чіткому визначенню проблемних областей структури досліджуваного підприємства; раціонального і обґрунтованого вибору стратегічних напрямків розвитку підприємства; доцільності структурних перетворень; постановці чітко сформульованої мети реструктуризації підприємства, заснованої на якісному і економічно обґрунтованому управлінському рішенні; розумної оцінки ефективності проведених заходів та ступеня адаптивності обраного стратегічного напрямку розвитку підприємства до взаємодії на мікро- і макрорівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економічна діагностика : навч. посібн. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 307 с.
2. Глазов М.М. Функціональна діагностика підприємств в управлінні діяльністю підприємств. СПбГУЭФ, Санкт-Петербург, 1999. 326 с.
3. Городня Т.А., Мойсеєнко І.П. Економічна та фінансова діагностика : навч. посіб. Львів : Магнолія, 2008. 282 с.
4. Градов А.П., Глухов В.В., Григор'єв Ю.П. Економічна стратегія фірми : навч. посібн. / під ред. А.П. Градова. [4-е видання]. Спец. літ, Санкт-Петербург, 2003. 959 с.
5. Загорна Т.О. Економічна діагностика. навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 400 с.
6. Казачков І.О., Ткаченко О.О. Сучасні підходи до проведення економічної діагностики підприємства URL : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_148.pdf. (дата звернення 20.09.2017).
7. Колосс Б. Управління державою III тисячоліття, або Стратегія і тактика побудови Української національної держави. Львів : Ініціатива, 2004. 976 с.

8. Косянчук Т.Ф., Лук'янова В.В., Майорова Н.А., Швид В.В. Економічна діагностика : навч. посіб. / За заг. ред. Т.Ф. Косянчук, Львів : Новий Світ, 2009. 452 с.
9. Мельник О.Г., Олексів І.Б., Подольчак Н.Ю., Шуляр Р.В. Інноваційні системи економічної діагностики підприємства на засадах індикаторів: теорет.-методол. та метод. засади, Львів : Магнолія, 2009. 241 с.
10. Нікітіна К.К. Вдосконалення системи діагностики результативності діяльності підприємства. URL : https://kneu.edu.ua/ua/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section5/nikitina/ (дата звернення 20.09.2017)
11. Швиданенко Г.О., Олексюк О.І. Сучасна технологія діагностики фінансово економічної діяльності підприємства : монографія. Київ : КНЕУ, 2002. 192 с.
12. Шмиголь Н.М. КСВ-дохід: визначення, оцінка, ефективність. *Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії. Економічні науки*. Буковель, 2010. Вип. 1(18). С. 168–176.

REFERENCES

1. Het'man, O.O. and Shapoval, V.M. (2007), *Ekonomichna diahnostyka* [Economic diagnostics], Tsentr navchal'noyi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Hlazon, M.M. (1999), "Funktsional'na diahnostyka pidpryyemstv v upravlinni diyal'nisty". SPbHUEF, St. Petersburg, Russia.
3. Horodnya, T.A. and Moyseyenko, I.P. (2008), *Ekonomichna ta finansova diahnostyka* [Economic and financial diagnostics], Mahnoliya, L'viv, Ukraine.
4. Hradova, A.P. and Hlukhiv, V.V. and Hrihor'yev, Y.P., (2003), *Ekonomichna stratehiya firmy* [Economic strategy of the firm], Iss. 4. Spets. lit, St. Petersburg, Russia.
5. Zahorna, T.O. (2007), *Ekonomichna diahnostyka* [Economic diagnostics], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
6. Kazachkov, I.O. and Tkachenko, O.O. (2013), "Modern approaches to conducting economic diagnostics of the enterprise", available at: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_148.pdf. (access September 20, 2017)
7. Kolos B. (2004), "Management of the State of the III Millennium, or Strategy and tactics of building the Ukrainian national state". Initsiatyva, L'viv, Ukraine.
8. Kosyanchuk, T.F. and Luk'yanova, V.V. and Mayorova, N.A. and Shvyd, V.V. (2009), *Ekonomichna diahnostyka* [Economic diagnostics], Novyy Svit, L'viv, Ukraine.
9. Mel'nyk, O.H. and Oleksiv, I.B. and Podol'chak, N.YU. and Shulyar, R.V. (2009), "Innovative systems of economic diagnostics of the enterprise on the basis of indicators: teoreti.-metodol. that method. the ambushes". Mahnoliya, L'viv, Ukraine.
10. Nikitina, K.K. (2012), "Improvement of the system of diagnostics of the company's activity", available at: https://kneu.edu.ua/ua/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section5/nikitina/ (access September 20, 2017)
11. Shvydanenko, H.O. and Oleksyuk, O.I. (2002), "Suchasna tekhnolohiya diahnostyky finansovo ekonomichnoyi diyal'nosti pidpryyemstva", monohrafiya. KNEU, Kyiv, Ukraine.
12. Shmyhol, N.M. (2010), "CSR-income: definition, evaluation, efficiency". *Naukovyi visnyk Bukovynskoi derzhavnoi finansovoi akademii. Ekonomichni nauky*, Vol. 1 (18). pp. 168–176.